

Over de Westfriesche Boeredracht

door

NANNE OTTEMA

Over de Westfriesche boeredracht

door NANNE OTTEMA.

Van de boeredracht in Westfriesland in de 19e en 20e eeuw zijn wij behoorlijk goed op de hoogte. De stand hiervan in de 20e eeuw is omschreven en afgebeeld door R. W. de Vries Jun. ¹⁾, Theo Molkenboer ²⁾ en C. K. Elout ³⁾, van wie vooral de laatste twee ons een goed overzicht hebben gegeven. Elout, de hoefijzercorrespondent van het Handelsblad, die zijn licht had opgestoken door een bezoek aan de streek zelf en die zich had laten inlichten door den bekenden Westfrieschen folklorist Dokter van Balen Blanken te Bovenkarspel, behandelt de toestand van omstreeks 1925. Zijn uitgave is met bijzonder mooie kleurendrukken versierd.

De stand in het midden van de 19e eeuw is uitstekend gedocumenteerd door de gekleurde steendrukken in het foliowerk van Valentijn Bing en Braet von Ueberfeldt ⁴⁾, terwijl die van de Hollandsche en Westfriesche kleederdrachten in het begin van de 19e eeuw is vastgelegd in de eveneens uit de hand gekleurde gravures van den Amsterdamschen uitgever E. Maaskamp ⁵⁾, die omstreeks 1800 woonde op den Dam nevens het Paleis, of zooals het naar den trant van die dagen luidde: Place Napoléon no. 1.

Wij weten hieruit, dat de povere resten, die thans nog van de West-Friesche boeredracht overgebleven zijn, bestaan in: A. de hul, hulle of het hulletje, het kanten mutsje met de opgetipte hoeken, het daagsche hoofdversiersel der vrouw, waarop op straat het typische schuithoedje van fijn gevlochten stroo wordt gedragen. B. de Westfriesche kap, de Zondagsche dracht, bestaande in een kanten muts met het daaronder zittende gouden oorijzer met de pooten en bijbehorende gouden en diamanten versierselen. C. het borstje, een aan de jurk bevestigde halsbedekking, een herinnering aan de oude kroplap of beuk, en eenige halssieraden van kralen en goud. Alles dus van het

vrouwecostuum. Het mannecostuum schijnt steeds weinig typische qualiteiten te hebben gehad.

Uit deze gegevens kunnen wij de volgende gevolgtrekkingen maken.

1. De Fransche overheersching heeft ook op de oud-vaderlandsche kleederdrachten een zeer sterke invloed uitgeoefend. Met de afschaffing der gilden in 1795 verloor ook de oude standenkleeding zijn fundament en zien wij het begin van het loslaten hiervan. Voor de nationale kleeding kwam gaandeweg, ook bij de volksklassen, de kleeding naar Fransch voorbeeld in de plaats. Het z.g.n. borstje is in de kleeding van de West-Friesche boerin het eenige povere overblijfsel van de oude eigen kleederdracht.

2. Het hulletje, dat in West-Friesland en ook in Volendam over een zwarte ondermuts gedragen wordt, zien wij op andere plaatsen ,b.v. Urk, Scheveningen, Katwijk, Noordwijk enz., door een eenvoudig oorijzer in verschillende vormen gehouden. Het voorbeeld hiervoor was de eenvoudige kanten muts door de steedsche burgerij algemeen in de 17e eeuw gedragen⁶⁾. De Urker vrouwen hebben dit voorbeeld het best bewaard. Het hulletje is over geheel Westfriesland en Holland, de Hollandsche eilanden. Utrecht en zelfs een deel van Gelderland verspreid.

3. De rijke Westfriesche en Hollandsche kap was geen eigenlijke boeredracht. Ze behoort tot een pronkcostuum, dat bij het werk lastig en ongeschikt zou zijn. De voorbeelden hiervan in de costuumboeken van de 19e eeuw zijn dan ook genomen in landelijke stadjes als Alkmaar, Purmerend, Zaandam, Vlaardingen, Maassluis, in rijke dorpen als Broek in Waterland, de Zaanstreek, enz. Natuurlijk werd deze dracht ook in Hoorn, Enkhuizen en Medemblik gedragen. Ik vermoed, dat deze kap eerst in de 19e eeuw door de Westfriesche boerin in overgenomen. In de costuumboeken zien wij deze dracht dan bij boerebruiloften, ringrijderijen enz. verschijnen.

De Westfriesche muts gedragen op Ameland en Terschelling

was geen boeredracht, maar een dracht van de op die eilanden wonende scheepskapiteins- en walvischvaarders-, de z.g.n. „commandeursvrouwen”.

4. De ontwikkeling van de oorijzermuts in de 19de eeuw is in Westfriesland en in Mid-Friesland vrijwel identiek. In 1800 zien wij deze muts in beide provinciën lang, zwierig en sierlijk over de schouders van de vrouw afhangen. Gedurende deze eeuw zien wij deze muts, waarschijnlijk uit utiliteitsoverwegingen, steeds korter worden. In de 20e eeuw is ze geheel ingekort. Om het model te redden en een „vlug” uiterlijk te verzekeren werd de muts opgetipt „naar achter uitstaande gedragen.

5. Het Westfriesche schuithoedje, dat bovenop de hul wordt gedragen, is een nabootsing of verbastering van een Fransche mode uit het derde kwart van de 19e eeuw. Ook in Mid-Friesland is het Fransche kapothoedje omstreeks 1875 bovenop het oorijzer gezet, een niet zeer sierlijk gebruik, dat zich ook in Mid-Friesland tot in onzen tijd heeft gehandhaafd.

6. De halssieraden van de West-Friesche boerin (de groote bloedkoralen, gouden sloten en slotjes, dito oorhangers, kettin-gen enz.) hebben weinig typisch. Ze zijn 19e eeuwsch ouderwetsch zonder meer.

De 19e eeuwse costuumboeken laten ons bij voorkeur de Zondagsche en de rijkere drachten zien. Slechts bij uitzondering vonden wij West-Friesche boerinnen in haar dagelijksch werkpakje afgebeeld, o.a. bij een kaasmakerij in Westfriesland⁷⁾. De vrouwen, die aan het einde van de opgepronkte stal aan het kaasmaken zijn, dragen allen de hul en als kleeding vrij lange gestreepte of gekleurde jakken en om de hals witte en gekleurde geplooidde of puntdoekjes. Een speciaal Westfriesch type heeft deze kleederdracht niet. Ze is nauwelijks te onderscheiden van de dracht van de boerevrouwen uit de provincie Utrecht, bezig met het kaasmaken in een hoek van de schuur⁸⁾.

En toch droeg de boerevrouw in Westfriesland in de 16e, 17e

1. Pieter Aertsen, de keukenmeid $\pm$ 1561, i. h. Museum te Brussel.
2. Pieter Aertsen, Westfriesche boerin $\pm$ 1550, in het Museum te Lille.
3. Westfriesch meisje uit 1661, naar een schilderij van Gabriel Metsu.

en 18e eeuw een kleederdracht, die een geheel afwijkend en een eigen karakter had. Vele jaren geleden trof ik in het Museum te Dresden een schilderij aan (zie afb. 3) van een paartje, dat zich in een herberg aan een vischmaaltijd en glas wijn te goed deed. Van oudsher had dit schilderij tot titel „Das Friesische Mädchen”. Het is van een meester uit de Amsterdamsche school, Gabriel Metsu en is gedateerd 1661; een soortgelijk schilderij uit 1667 van denzelfden schilder hangt in de Gemälde Galerie te Karlsruhe. Dit schilderij is getiteld „Der Freier und das Friesische Mädchen”⁹⁾.

Dit z.g.n. Friesche meisje draagt een bijzonder eigenaardig en rijk costuum. Het hoogblonde haar is in een dikke vlecht om het achterhoofd gewonden. Deze vlecht wordt zichtbaar gedragen, door een roode haarband bijeengehouden of door een rond mutsje bedekt. Boven het middel droeg het meisje een keurslijf, vastgesnoerd door een veter, die ter weerszijden over een rij zilveren of gouden knopen was geregen. Ook langs de onderarm kwam op de mouw een dubbele rij dergelijke knopen voor. Hals en borst zijn bedekt door een kort schoudermanteltje, met opstaande kraag. Deze kraag en de mouwen zijn soms wel, soms niet met bont omzoomd. Op de rug loopen deze bontranden van de schouders naar de midden in een punt samen.

Overrok, schort en manteltje, kortom alle overkleeding is van effen, zwarte stof. Het in het midden tusschen de opening van het keurslijf zichtbare onderjak, de ondermouwen en onderrok waren van vermillioen roode kleur, waarschijnlijk rood baai, terwijl deze roode onderrok door een handbreede zwarte stootkant was omzoomd. Aan een lange gouden of zilveren ketting hing het zijdzilver met naaldekoker, leeren beurs en dergelijk vrouwelijk gerief. De beurs was met bellen versierd, tevens zeker een veiligheidsmaatregel.

Later bleek mij, dat ook vele andere in Amsterdam werkende schilders onzer Gouden Eeuw, bekoord zijn geweest door deze schilderachtige kleederdracht, zeker een fleurige en pittige verschijning op de Amsterdamsche grachten.

In de eerste plaats kan ik onzen grootmeester Rembrandt noemen, die van dezelfde West-Friesche boerin twee teekeningen maakte, een van voren¹⁰⁾ en een van achteren¹¹⁾. Het kapje

over het haar en de bontranden om het schoudermanteltje en op den rug komen zeer duidelijk uit en doen aan buiten- mogelijk winterdracht denken. Een schilderij van Rembrandt uit 1645 ¹²⁾ stelt een jong meisje voor met de handen steunend op een geribde onderdeur. Zeer natuurgetrouw zijn het geplooid hemd met opstaande kraagje, dat onder het jak uitkomt en de dubbele streng kralen om de hals, afgebeeld. Afwezigheid van het losse schoudermanteltje en van de bontranden doen er aan denken, dat wij hier met een huis- mogelijk zomerdracht te doen hebben.

Verder kan ik o.m. noemen Arent Arentzn Cabel ¹³⁾ Hendrik Avercamp ¹⁴⁾ Paulus Potter ¹⁵⁾ François Carée ¹⁶⁾ Jan Vic-toors, een leerling van Rembrandt ¹⁷⁾, Jan Miense Molenaar ¹⁷⁾ Nicolaes Cornelisz. Moeyaert ¹⁸⁾ en zeker nog wel meerdere anderen. In de Bisschop-collectie in het Friesch Museum bevindt zich een geldkistje met ijzer beslag afkomstig uit Enkhuizen, waarop een haring-verkoopend vrouwtje in West-Friesche dracht geschilderd is. Hieruit blijkt wel, dat de West-Friesche dracht ook door het volk in de kleine steden gedragen werd. Zou ook deze dracht door de boerebevolking van de klein-steedsters zijn overgenomen? Dit lijkt inderdaad niet onwaarschijnlijk.

Ook onder de fraaie kopergravures in de vroege uitgaven van Jacob Cats' werken ¹⁹⁾ komen herhaaldelijk meisjes voor in West-friesche boeredracht. Soms in haar bedrijf, o.a. het boerinnetje, dat uit melken gaat in een punter met een kalf als varensgeenoot, doch ook dikwijls als dienstmeisje bij een Waterlandsche juffrouw of in een deftige keuken van een stadshuis.

Dit costuum werd zoowel als werkdracht als ook als pronk- of uitgaanspakje gebruikt. In dit laatste geval natuurlijk in een rijkere uitvoering. Het bewijs, dat de oude traditie, dat wij hier met een specifiek Westfriesche kleederdracht te maken hebben, juist is, vond ik op de kaart van het Graafschap Hollandt in de vorm van een Leeuw door Nicolaas Johannes Visscher uit 1648 (zie afb. 4), waarop naast de kleederdrachten der patriciërs en burgers, die der Westfriesche en die der Hollandsche boeren afzonderlijk zijn afgebeeld (zie afb. 7 en 8). De kaart van Hol-land van Petrus Kaerius uit 1607 geeft de afbeelding van een boerin naast een handkarn.

Ook in de 18e eeuw is de West-Friesche boerin deze kleeder-

4. Kaart van het Graafschap Hollandt door
N. J. Visscher uit 1648.

dracht getrouw gebleven, zooals uit een kopergravure van een lokalen derderangs artist blijkt. De hier afgebeelde man is echter geen boer maar een West-Friesche schepeling (zie afb. 5) ²⁰). De boerin draagt hier de hoofddoek los over de schouders hangende, meest echter zijn de punten ervan opgenomen (zie afb. 2 en 7). Uit het onderschrift van deze gravure mag men zeker concluderen, dat de West-Friesche boerin in de loop, misschien eerst in het eind, van de 18e eeuw de strijd tegen de Fransche modedracht heeft opgegeven. Waarschijnlijk lijkt mij, dat zij dus eerst in dienzelfden tijd de kleinstedsche oorijzer- en mutsendracht de Westfriesche kap van de klein-steedsche dames heeft overgenomen.

Dat de oude West-Friesche dracht ook reeds in de 16e eeuw in zwang was meen ik te kunnen bewijzen uit eenige schilderijen. Ten eerste: Het portret van Lysbeth Hendriksdr. uit 1593. Zij was de vrouw van Bartholomeus van der Wiere in 1578 Pensionaris van Amsterdam ²¹). Ik stel mij voor, dat Lysbeth uit Westfriesland afkomstig ook te Amsterdam hare landsdracht getrouw is gebleven. En ten tweede een vroeg schilderij van Pieter Aertsen, den uit Purmerend geboortigen Amsterdamschen schilder uit het midden van de 16e eeuw. Het schilderij ²²) is in den catalogus bekend als „La Fermière hollandaise”. De vierkante gevouwen hoofddoek, het geregen keurslijf, de steenroode onder- en donkere bovenkleeding, het schouderjakje en de losse werkmouwen over de onderarmen zijn alle even typische kenmerken van de dracht van de West-Friesche boerin (zie afb. 2). Dat het costuum geen bontranden heeft komt overeen met het jaargetijde. Het is lente, want in de korf liggen naast eendeieren ook eenige kievietseieren.

Wij komen nu voor de vragen: welke overeenkomst met andere kleederdrachten zijn aan te wijzen en van waar is deze zeer typische kleederdracht herkomstig? Iemand, die zich bezig houdt met het bestudeeren van oude volksdrachten, is spoedig door twee niet verwachte stellingen getroffen.

a. De oorsprong van alle volks- en boeredrachten is te zoeken in een nabootsing of hoogstens op eigen manier overnemen van een steedsche mode. De partij, die tot voorbeeld heeft gestrekt,

is steeds de meerdere in stand, ontwikkeling, machtspositie, geld of enkel in opschepperij en grootdoenerij.

De nabootsende partij, de meer eenvoudige of bescheidene, komt steeds eenige tijd achterna en bootst steeds na dat, wat reeds over eigen bloeitijd heen was.

Het land imiteert steeds de stad.

b. Ieder, die met deze studie begint vervalt gewoonlijk in de fout de oude volks- en boeredrachten te vroeg te dateeren of naar een te vroege oorsprong ervan te zoeken. Degenen, die voor het eerst naar de oorsprong van het oorijzer zochten, fabuleerden een z.g.n. overeenkomst met een haarring der Germaansche vrouwen, liefst nog wel uit het begin van onze jaartelling. Dat in een tijdvak van 1500 jaren van geen oorijzer sprake was en alle bewijzen van het bestaan van zoodanig instrument vóór het einde van de 16e eeuw ontbraken, was voor deze fantasten geen bezwaar. En toch blijft het geloof aan een dergelijke fabel practisch onuitroeibaar, omdat . . . ja omdat ze gemakkelijk tot de volksfantasie spreekt ²³).

Toen ik dan ook op het spoor kwam van de oude West-Friesche dracht, heb ik gezocht of ik daarin een schakel zou kunnen vinden tusschen Friesland ten Westen en Friesland ten Oosten van het Vlie en dan liefst zoo vroeg mogelijk, desnoods uit den tijd toen de IJssel-Vliestroom nog niet meer dan een rivier was. In mijn eigen provincie en in Oost-Friesland zijn wij in de gunstige positie, dat wij goed ingelicht zijn over het costuum vóór de 16e eeuw, dat beschreven en afgebeeld is in het Manninga Trachtenbuch uit 1569 ²⁴). Ook in die buitensporig rijke dracht was het onderkleed van de vrouw vermillioen rood en was de hoofddoek „de holdoek” de hoofdbedekking, maar verder ging de vergelijking niet op.

De z.g.n. Manninga-dracht stierf in het midden van de 16e eeuw uit na een bestaan van een paar eeuwen. Deze boeredracht is n.l. een nabootsing van de staatsie der Bourgondische hofdrachten, die tusschen 1350 en 1480 tot allerlei buitensporigheden in de kleding aanleiding gaf ²⁵). Brugge en andere Vlaamsche handelssteden zullen daarbij de schakel tusschen den Bourgondischen hoveling en den Mid-Frieschen boer zijn geweest. Verband tusschen de West-Friesche boeredracht tusschen 1550

5. Westfr. boerin en kind $\pm$ midden 18e eeuw, kopergrave van L. Lucas.
6. Polychrome tegel van Noord-Nederlandsche majolica $\pm$ 1600.
7. Westfr. boeren-dracht 1648.
8. Hollandsche boerendracht 1648.

en 1750 en de Manninga-dracht in Friesland tusschen 1350 en 1550 is dan ook uitgesloten.

Doch wat was de boeredracht in Friesland na het midden van de 16e eeuw? Het is mij niet bekend, dat tot nog toe hiervan studie gemaakt is, doch enkele gegevens daarvoor zijn toch wel na te speuren. In de atlas van de provincie Mid-Friesland door Schotanus à Sterringa voor de eerste maal in 1698 uitgegeven²⁶⁾ komen op de kaarten van de Grietenijen Oost-Dongeradeel, Dantumadeel en Aengwirden teekeningen van boeren en boerinnen voor, wier kleeding in vele opzichten overeenkomst vertoont met de West-Friesche boeredracht. De boeren hebben een eigenaardige breedgerande punthoed op, die overeenkomt met de hoed gedragen door den Westfrieschen boer op de kaart van Nicolaas Visscher uit 1648 (afb. 4 en 7).

De vrouwen dragen het geregen keurslijf en het korte schoudermanteltje of -jakje, de typische kleedingstukken uit het West-Friesche boerecostuum. Ook het stijve ronde hoofddeksel van de boerevrouw op de kaart van Dantumadeel heeft verwantschap met de hoofddoek of muts, die de West-Friesche vrouw op de reeds genoemde teekening van Rembrandt in de Teyler-verzameling draagt.

Een tweede bron van vergelijk levert de oude kleederdracht van het stadje Hindeloopen. Het costuum van daar, zooals wij dat kennen, is geheel onder de 18e eeuwse invloed der gekleurde chitskleeding gewijzigd, doch feitelijk is het Hindelooper costuum een overblijfsel van een oude dracht. In een tabel opgesteld door Martinus Hamconius, die tot titel draagt: Verthoningen der Coninghen, Bischoppen, Princen, Potestaten, Heeren ende Graven van Frieslandt uit 1617²⁷⁾ wordt van Hindeloopen reeds gezegd: „Is haer seer vast houdende aan de oude spraeck ende dracht. Weerdt de zee met Paelwerck”.

Vergelijken wij de Hindelooper dracht nu met de West-Friesche, dan zien wij bij beide het geregen keurslijf en in Hindeloopen eveneens een jakje zonder mouwen (oerlijf), de losse ondermouwen, de rood baaien onderrok (ra wol himd) met de zwarte fluweelen stootband (stems) omzoomd, het cylindervormige middenstuk van het hoofddeksel en het zijdzilver (de

prak)²⁸⁾. Dezelfde eigenaardigheden van het West-Friesche costuum zooals wij hiervoor reeds bespraken.

Al is er van gelijkheid van beide costuumtypen zeer zeker geen sprake, m.i. is men wel gerechtigd voor beide éézelfde herkomst te zoeken. Ik meen die gevonden te hebben bij de schildersgroep: Pieter Aertsen, hiervoor reeds genoemd, zijn leerling Joachim de Beuckelaer, de Utrechtsche schilder Joachim Wttewael²⁹⁾ e.a. Deze schilders zijn, speciaal wat de onderwerpen hunner schilderijen betreft: marktscènes, stillevens en dergelijke, op de Zuidelijke Nederlanden georiënteerd. Zij werkten in den tijd van het opkomen der Reformatie, toen de schilders uit Vlaanderen, speciaal uit Antwerpen, uit hun geboorteland verdreven hun cultuurinvloed naar Keulen en andere plaatsen aan den beneden Rijn en naar Holland overbrachten. Dat wij nu juist bij deze schilders de vrouwedrachten zien, die de voorbeelden kunnen zijn voor de West-Friesche kleederdracht, wijst erop, dat ook in dit opzicht de beschavingsinvloed van de Zuidelijke Nederlanden naar de Noordelijke is overgebracht.

Mevrouw J. H. Der Kinderen-Besier geeft in haar boek over de kledij onzer voorouders in de 16e eeuw een tekening van de verloren zoon, waarop een vrouw met het typische keurslijf en schoudermanteltje. Een dienstmaagd draagt daar ook hetzelfde keurslijf en het mouwlooze onderlijfje van roode kleur, waarvan de oude naam een „ondersieltgen” is.³⁰⁾

Ook Dr. F. van Thienen wijst op de overeenstemming en geeft teekeningen van de vrouwedracht op een schilderij van de Beuckelaer uit 1563 en die van een boerin uit Hensbroek uit $\pm$ 1550.³¹⁾

Een kenmerkend verschil tusschen de Vlaamsche en de Westfriesche dracht is echter de hoofdbedekking. De Vlaamsche vrouwen dragen allen een muts, met opgetipte onderhoeken, blijkbaar het oertype voor het latere Westfriesche hulletje, daarvan echter onderscheiden door een lange sluier, die over de rug neerhangt. Zie afb. 1, de keukenmeid in het Museum te Brussel. De sluier verdwijnt later, doordat ze met de uitstaande kraag in conflict komt.

Wij zagen, dat de Westfriesche boerin de hoofddoek tot in de 18e eeuw getrouw bleef. Wanneer zij in de plaats daarvan

of daarnaast het hulletje aannam, heb ik niet kunnen nagaan.

Ook aan den Neder-Rijn schijnt de Vlaamsche dracht te zijn nagevolgd, zooals blijkt uit prenten in het costuumboek van Abraham de Bruyn uit Antwerpen van 1581. Op platen 16, 17 en 19 geeft hij costuumteekeningen van Keulsche en Kleefsche meisjes en dienstmaagden, die bewijzen hoe de Neder-Rijn in de 16e eeuw Nederlandsch georiënteerd was en de beschavingsinvloeden van Vlaanderen op sterke manier heeft ondergaan ³³).

Een interessant voorbeeld van deze cultuurinvloeden zien wij ook in de hierbij afgebeelde polychrome tegel van Noord-Nederlandsche majolica uit omstreeks 1600 (afb. 6). 't Is waarschijnlijk het fabrikaat van een tegelbakker uit Rotterdam, Haarlem, Amsterdam of een andere Nederlandsche stad, in navolging van de eveneens uit Antwerpen naar hier overgekomen kunst van het versieren van aardewerk met tinglazuur, de majolica-kunst ³⁴). Of mogen wij uit het feit, dat op deze tegel een boeremeisje in West-Friesche dracht voorkomt concludeeren, dat de tegel uit een gleybackerij in Hoorn afkomstig zou zijn? Het feit, dat ik in deze plaats en elders in Westfriesland, vele van mijn mooiste polychrome tegels gevonden heb, zou dit doen veronderstellen? Het zou haast te mooi zijn om waar te zijn en het feit, dat ik een soortgelijke tegel in het Museum in het Vleeschhuis te Antwerpen aantrof, stemt tot voorzichtigheid. ³⁴).

Zooveel mogelijk heb ik mij in dit opstel moeten beperken. Ik zal daarom de laatste zijn, die zou willen beweren, dat er niet meer over te zeggen is. Integendeel, ik ben niet diep ingegaan op verschillen tusschen pronk- en werkdracht, tusschen zomerdracht en winterdracht, tusschen de Vier ambachten, Kennemerland en Waterland ³⁵). Ik heb de vraag niet onder de oogen gezien: wat werd gedragen vóór 1550, en evenmin opgelost vragen als: wanneer hebben de hul en de kap de hoofddoek verdrongen?

Of die vragen op te lossen zijn? Misschien . . ., maar dan zou men Westfriesland zelf moeten afreizen en naspeuren, zou men bodem- en archiefonderzoek moeten toepassen en bovenal zou men moeten gaan snuffelen in de Westfriesche musea en in de kleerkasten, foto-albums en dergelijke. Er moeten toch zeker nog

kleedingstukken en lijfssieraden van de oude West-Friesche boerinnedracht overgebleven zijn.

Ik had voor dit artikel alleen steun van de aantekeningen, die ik gedurende vele jaren in binnen- en buitenlandsche musea had gemaakt en verder in de rijke costuum-litteratuur in de mij ten dienste staande Princessehof-bibliotheek. Verder onderzoek moet ik aan anderen overlaten.

Ik zou zeggen een mooi onderwerp voor het proefschrift van een vaderlandschlievende West-Friesche jongeman of jongedame. Als ik tot verdere studie van dit onderwerp mag hebben opgewekt zal dit mij een voldoening zijn.

Leeuwarden, Maart 1941.

NOTEN.

- 1) Dutch National Costumes;
- 2) De Nederlandsche Nationale kleederdrachten 1917, beide uitgegeven door J. M. Meulenhoff te Amsterdam;
- 3) In Kleuren en Kleeren, Nederlandsche Volksdrachten, uitgave Alg. Handelsblad $\pm$ 1925;
- 4) Nederl. Kleederdrachten n. d. natuur geteekend, uitg. v. F. Buffa en zonen te Amsterdam 1857;
- 5) Afb. v. d. kleedingen, zeden en gewoonten in Holland m. d. aanvang der 19e eeuw en Reis door Holland i. d. jaren 1807—1812;
- 6) Zie Dr. F. van Tienen: Das Kostüm der Blütezeit Hollands pag. 70, Die Haube;
- 7) Plaat XVI van Nederlandsche zeden en gebruiken, de aanhang van het voornoemde werk van Bing en v. Ueberfeldt uit 1857;
- 8) Plaat XLV v. h. werk v. Bing en v. Ueberfeldt;
- 9) Zie A. von Wurzbach, Niederländische Künstler Lexicon i. v. en W. von Bode. Die Meister der Holländischen Malerschulen p. 95;
- 10) Britsch Museum Londen;
- 11) Teylers Stichting Haarlem;
- 12) The art-institute, Chicago;
- 13) Rijksmuseum Amsterdam;
- 14) Hendrick en Barend Avercamp, schilders tot Campen door Clara J. Welcker, archivaris der Gemeente Kampen 1933. Pl. XXV, XXVI en LX (telkens 't zelfde paartje in het midden v. h. schilderij, waarbij het meisje in West-Friesche dracht recht op haar schaatsen staat en zich door haar jongen laat voorttrekken;
- 15) Schilderij van een melkend boerinnetje in het Museum te Schwerin;
- 16) Museum Groningen, afkomstig v. W. A. Wreesman;
- 17) Bachstitz Galerie te Basel;
- 18) Rijksmuseum Amsterdam;
- 19) Zoowel in de uitgaven van $\pm$ 1627 als in de folio uitg. v. 1658. Minnebeelden bl. 56. Houwelick bl. 30 en 66. Spiegel v. d. Ouden en Nieuwen Tijd bl. 47 en 100;
- 20) De kopergravure van L. Lucas is een copie naar gravures van B.

Picart uit omstreeks 1725, waarop onze pikbroek juist is aangeduid als Frislandsche scheepvaerder;

²¹⁾ Rijksmuseum Amsterdam Cat. 1909 nos. 169 en 170;

²²⁾ Het schilderij hangt in het Museum te Lille en is afgebeeld in Johs. Sievers boek over Pieter Aertsen (1908) Tafel 1;

²³⁾ Ik wees hierop reeds in 1925, zie: In Kleuren en Kleeren van C. K. Elout bladz. 72—74;

²⁴⁾ Faksimilé-uitgaaf i. h. Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländischer Altertümer zu Emden Bd. X Heft 2, 1893. In de Lipperheid'sche Kostümbibliothek te Berlijn vond ik Friesche boeredrachten in het Trachtenbuch van Christoph Weiditz uit 1531/2 en in het Heldsche Trachtenbuch uit ± 1570;

²⁵⁾ Prof. J. Huizinga: Het herfsttij der Middeleeuwen, 4e druk 1935, bladz. 369;

²⁶⁾ De eerste druk van dezen atlas is zeer zeldzaam, de 2e druk van 1718 komt in de meeste groote bibliotheken voor;

²⁷⁾ Dit tableau is afgedrukt in de Vrije Fries Deel III (1844) bladz. 329;

²⁸⁾ zie voor de typische namen in Hindelooper dialect: Merkwaardigheden van Hindeloopen door Roosjen, Kroese en Eekhoff;

²⁹⁾ Op het schilderij van Wittewael in het Museum te Utrecht komt een marktvrouw voor met keurslijf en roode rok., zie: Oude schilderkunst in Nederland, door Prof. Dr. W. Martin en E. W. Moes., 2e jaargang (1911) pl. 51;

³⁰⁾ Mode-metamorphosen, de kleedij onzer voorouders in de 16e eeuw door Mevr. Der Kinderen-Besier (1933) afb. 93;

³¹⁾ Aus der Geschichte der holländischen Trachten in Tracht und Schmuck im Nordischen Raum (1938) Band 2, afb. 33 en 34;

³²⁾ Costumes civils et militaires du XVI siècle par Abr. de Bruyn d'Anvers, facsimilé uitg. v. 1872;

³³⁾ zie Nanne Ottema: Het aardewerk in Friesland in gebruik in het laatste kwart v. d. 16e eeuw. Vrije Fries Dl. XXVI (1918) en Oude Kunst 3e jaarg. (1918), Friesche majolica, Vrije Fries Dl. XXVII (1924) De Friesche majolica uit de eerste helft v. d. 17e eeuw Vrije Fries Dl. XXVII (1924) en De opkomst v. h. majolica-bedrijf i. d. Noordelijke Nederlanden, i. h. tijdschrift Oud-Holland j.g. XLII (1925) bl. 237—262;

³⁴⁾ Zie b.v. het portretje van een Wormer Vrouw i. h. Openlucht Museum te Arnhem afgeb. i. d. Historische studiën over de Zaanstreek door S. Lootsma en kleederdracht uit Assendelft door H. Greeven uitg. E. Maas-kamp, welke voorbeelden wijzen op verschillen in de drachten ook in de verschillende gebieden in Westfriesland.

N.B. De foto's voor de afbeeldingen in dit artikel zijn genomen door den Amanuensis van het Princessehof K. J. Keikes.